

OBNOVITELJSKE IDEJE MEHMED EF. HANDŽIĆA

Elvedin ALIČIĆ

UDK 28:929 Handžić M.
28-725-4/-5:929 Handžić M.

SAŽETAK: Ovaj rad govori o intelektualnom radu i obnoviteljskim idejama Mehmed ef. Handžića, jednog od velikana iz plejade uzorite bosanske uleme, od čije smrti se navršilo 70 godina. Mnogi autori Mehmed ef. Handžića i Džemaludin ef. Čauševića ubrajaju u dvije najznačajnije intelektualne figure među bosanskohercegovačkom ulemom u prvoj polovini dvadesetog stoljeća. Svojim sveukupnim angažmanom, Mehmed ef. se identificirao sa usudom svoga naroda. Za samo šesnaest godina efektivnog rada na vjerskom, prosvjetnom, kulturnom, naučno-istraživačkom i humanitarnom polju, ostvario je impozantne i divljenja vrijedne rezultate. Napisao je preko tri stotine radova iz svih oblasti islamske i bošnjačke kulture i tradicije (knjige, monografije, članci, udžbenici i dr.). U ovom radu ću pokušati ukazati na neke segmente obnoviteljskog rada i markirati nekoliko obnoviteljskih ideja Mehmed ef. Handžića. Primarni cilj njegovih obnoviteljskih ideja jeste moralno okrijepljenje bosanskih muslimana. Možemo argumentirano ustvrditi da je on bio najrespektabilniji predstavnik umjerene tradicionalne bosanske uleme u dvadesetom stoljeću.

Ključne riječi: obnoviteljske ideje, Mehmed ef. Handžić, prosvjetiteljski rad, Bosna i Hercegovina, ulema, islam

Uvod

Mehmed ef. Handžić je jedna od najmarkantnijih intelektualnih figura među ulemom Bosne i Hercegovine u prvoj polovini 20. stoljeća. Gotovo da mu je teško u tom vremenu na našem bosanskohercegovačkom podneblju razaznati premca koji se može porediti s njim svojim ilumom, talentom, erudicijom, brojem i kvalitetom objavljenih radova i, ponad toga, društvenim angažmanom, te zaslužnim ugledom i rejtingom u očima šire društvene zajednice. Za samo šesnaest godina efektivnog rada na vjerskom, prosvjetnom, kulturnom, naučno-istraživačkom i humanitarnom polju, ostvario je impozantne i divljenja vrijedne rezultate.

Prema mnogim autorima, u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini dvadesetog stoljeća dvije najveće ulemanske figure su Džemaludin ef. Čaušević i Mehmed ef. Handžić.

Svojim sveukupnim angažmanom, Mehmed ef. se identificirao sa usudom svoga naroda. Bio je ne samo islamski znalac nego i islamski djelatnik. Napisao je preko tri stotine radova iz svih oblasti islamske i bošnjačke kulture i tradicije (knjige, monografije, članci, udžbenici i dr.).

U ovom radu ću pokušati ukazati na neke segmente obnoviteljskog rada i markirati nekoliko obnoviteljskih ideja Mehmed ef. Handžića. Primarni cilj njegovih obnoviteljskih ideja jeste moralno okrijepljenje bosanskih muslimana. Možemo argumentirano ustvrditi da je on bio najrespektabilniji predstavnik umjerene tradicionalne bosanske uleme u dvadesetom stoljeću. Htio je obnoviti našu bosansku islamsku sadašnjost iz sigurne, provjerene tradicije i pouzdane prošlosti.

Cilj ukupnog duhovnog i intelektualnog Handžićevog rada je:

1. Obnova islama u Bosni i Hercegovini povratkom njegovim nepatvorenim vrelima i univerzalnim vrijednostima;
2. Prosvjetiteljskim radom pokretanje vjerske, duhovne i intelektualne transformacije bosanskih muslimana.

Njegovo obrazovanje je bilo enciklopedijsko. Svjestan je činjenice da jedan narod pored odgoja na zasadama vjere mora imati i jaku kulturnu i civilizacijsku podlogu. Stoga je bio dobro upućen i u književnost, historiju i ostale oblasti nauke potrebne za izgradnju stabilne opstojnosti jednog naroda, a i sam je dao vlastiti doprinos i u tim segmentima. Njegovim ukupnim djelovanjem bi se trebao ponositi i mnogo brojniji narod nego što smo mi Bošnjaci. Isto tako njegov relativno kratak životni vijek i iznenadni odlazak s ovoga svijeta bi bio veliki gubitak i za mnogo veće narode od nas Bošnjaka.

Biografija, obrazovanje i djelovanje h. Mehmed ef. Handžića

Prije samog pristupa razmatranju obnoviteljskih ideja Mehmed ef. Handžića, želim u kraćim napomenama ukazati na osnovne podatke o njegovom životu i djelovanju. Njegova biografija i bibliografija su raskošno bogate, no od toga ću u ovom radu ukazati na ono što smatram da je ovdje najvažnije istaći.

Iako relativno kratka, životna dob h. Mehmed ef. Handžića je urodila plodonosnim naučnim i društvenim angažmanom. Možemo ustvrditi da bi se takvim rezultatima mogli ponositi i oni koji bi na ostvarenju toga uložili i mnogo više životnoga vijeka nego li je bilo podareno čestitome Handžiću.

Mehmed ef. Handžić je rođen 16. decembra 1906. godine u Sarajevu u uglednoj porodici od oca Muhammed-age i majke Fatime, rođene Sudžuka. I očeva i majčina porodica su uživale veliki ugled među starim sarajevskim familijama. Većina njegovih predaka su se bavili kožarskim zanimanjem. Otac mu Muhammed-age se bavio liječenjem narodnim lijekovima. Posebno je bio poznat u pripremanju raznih "mehlema" kojima je uspješno liječio rane, kao i druge bolesti (Traljić, 1996:71).

Mehmed ef. je pohađao mekteb na Bistriku, a osnovnu školu na Bendbaši. Po završetku osnovne škole upisuje se u Šerijatsku gimnaziju. U toj uglednoj srednjoškolskoj ustanovi obrazovanje je okončao 1926. godine (Isto: 72). U želji za naukom, on se u akademskoj 1926-27. godini upisuje na Kairski univerzitet El-Azher. Studij okončava u redovnom roku 1930-31. godine, i to kao najbolji student generacije. Njegovo obrazovanje je bilo multidisciplinarno i enciklopedijsko. Osim u islamskim naukama, dobro je bio upućen i u druge znanosti, posebno u književnost i historiju.

Po povratku iz Egipta odlazi na odsluženje redovnog vojnog roka, a po okončanju te dužnosti, Mehmed ef. je u aprilu 1932. godine izabran

za nastavnika i odgajatelja u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu. Njegov dolazak u tu naučnu ustanovu je dao veliki impuls u pravcu osavremenjivanja muslimanskog školstva uopće, a Gazijine medrese posebno.

Početak 1937. godine Handžić biva postavljen za direktora Gazi Husrev-begove biblioteke. Osim rada na prikupljanju rukopisne građe iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, nabavljanju publiciranih djela, radi i na obradi rukopisa (Hasanović, 2004:30). Od akademske 1939-40. godine, dolazi za predavača na Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu, na predmetima Usulifikh i Tefsir. Na tom položaju ga je 29.7.1944. godine zatekla iznenadna i po mnogima zagonetna smrt u 38. godini života. Mehmed ef. je u času smrti imao velike planove. Njegove metode su bile djelotvorne i praktično provodljive u djelo. Bogati opus od preko tri stotine radova iz svih oblasti islamske i bošnjačke kulture i tradicije (knjige, monografije, članci, udžbenici i dr.).

Handžić spada u najuži krug velikih islamskih učenjaka što ih je Bosna i Hercegovina imala. On je bio i ilumli i kalemlji, tj. i učen i pismen. Primjetno je involviran u društveni život muslimana Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Godine 1933. djeluje u Upravnom odboru Muslimanskog dobrotvornog društva Merhamet. Iste godine drži predavanja u Muslimanskom društvu Trezvenost. Njegov najplodniji društveni rad je nastao osnivanjem El-Hidaje, organizacije ilmijje u bivšoj Jugoslaviji 1936. godine, u čiji Radni odbor biva i on izabran, a 1939. godine je izabran za predsjednika El-Hidaje. Pored lista kojeg je El-Hidaje izdavala pod istim imenom, na inicijativu h. Mehmed ef., Društvo je pokrenulo i širu izdavačku djelatnost.

Handžićeva je inicijativa i objavljivanje rezolucija protiv progona Bošnjaka, Srba, Jevreja, Roma i svih drugih progonjenih naroda u Bosni i Hercegovini za vrijeme NDH, pod nazivima: Sarajevska rezolucija 1941. kao i Mostarska,

Tuzlanska, Bijeljinska i Prijedor-ska, iste godine. On pokreće i akcije za pomoć vjerskim službenicima u Sarajevu i nekim drugim mjestima Bosne i Hercegovine. Bio je aktivni saradnik tuzlanskog lista *Hikmet*. Bio je glavni inicijator pri osnivanju omladinske sekcije El-Hidaje *Mladi Muslimani*. Handžić je kao predsjednik El-Hidaje izabran i za predsjednika Odbora narodnog spasa, osnovanog polovinom 1943. godine, sa zadatkom da se brine za potrebe muhadžira (u zajednici sa Merhametom), kao i da skuplja podatke o stradanju Muslimana u Bosni i Hercegovini u toku rata i dr.

Hadži Mehmed ef. Handžić se isticao i kao predavač, kako običnim džematlijama u džamijama, tako i profiliranom slušateljstvu na naučnim skupovima i tribinama, ali i probranim prijateljima i saradnicima na privatnim predavanjima. A da je i vrstan vaiz, pokazivali su redovno dobro posjećeni vazovi koje, ubrzo po povratku iz Kaira u Sarajevo, Handžić održava u najpoznatijim sarajevskim džamijama, kao i u različitim društvima i udruženjima u i izvan Sarajeva. Osim vazova održavao je i javna predavanja i tribine (Isto: 31). Prakticirao je i posebne vrste dersova, te tom prilikom prevodio sa arapskog jezika određena temeljna djela užem krugu recipijenata koji su bili u nauku upućeni.

Mehmed ef. je volio i druženje s ljudima "na terenu", te je s tom namjerom i putovao širom Bosne i Hercegovine neposredno ostvarujući kontakte s običnim narodom.

Preselio je na ahiret u 38. godini života, u subotu 29. jula 1944. godine u Državnoj bolnici nakon jednostavne operacije slijepog crijeva. Sve se dogodilo u vrlo neobičnim i pod sumnjivim okolnostima s obzirom na ogromni ugled kojeg je Handžić uživao i banalnost operativnog zahvata. Dženazu mu je klanjao Kasim ef. Dobrača, u ponedjeljak, ispred Begove džamije. Ukopan je na mezarju Hambina Carina, nedaleko od porodične kuće (Isto: 37).

Mehmed ef. Handžić kao obnovitelj islama u Bosni i Hercegovini

Svi istinski islamski intelektualci s kraja devetnaestog i s početka dvadesetog stoljeća na prodor sekularističkih ideja i svjetonazora reagirali su postavljanjem zahtjeva za obnovom islama i povratkom muslimana njihovim fundamentalnim vjerskim i kulturno-civilizacijskim vrijednostima. Na različitim meridijanima muslimanskoga svijeta na ispunjavanju ovoga zahtjeva bilo je angažirano više savremenih islamskih autoriteta. U Bosni i Hercegovini je tom odgovornom zadatku mogao udovoljiti jedino Mehmed ef. Handžić, koji je pripadao krugu obnoviteljski orijentirane islamske uleme (Isanović, 1996:108). Nastojao je svojim djelom aktualizirati relevantnost islama u svim segmentima životne stvarnosti. "Htio je obnovu naše bosanske islamske sadašnjosti iz provjerene tradicije i pouzdane prošlosti." (Karić, 2004:62). Kao alim koji je duboko svjestan potrebe moralne obnove svoga naroda koja je predujam općeg napretka, kroz različite forme svoga angažmana djeluje u tom smjeru. Handžić je bio kompletna osoba u etičkom, duhovnom i intelektualnom smislu. Kao takav, umnim sposobnostima i čvrstim karakterom, aktivno se suprotstavlja narastajućoj tendenciji potiskivanja vjere i njenog uklanjanja sa scene savremenih tokova životne stvarnosti, kojoj su težili onovremeni pregaoci sekularističkog svjetopogleda. Handžić je trudbenik koji nastoji svim svojim bićem aktualizirati islamske istine u svakodnevnom životnom bivstvovanju. Djelo ovog alima je bilo duboko inspirirano Kur'anom, hadisom i vjerodostojnom vjerskom tradicijom. On je bio sljedbenik kairske obnoviteljske literature (Isto). Analizom ukupnog Handžićevog djelovanja dolazimo do zaključka da je u tumačenju islama bio umjereno tradicionalističkoga pristupa. Tome u prilog govori i činjenica da je uvažavao i posebne

izraze bosanskohercegovačkog islama, kao što je njegov pozitivan odnos spram derviških redova u Bosni. Iako je tradicionalnoga pristupa, on radi sve što su činili islamski reformatori i prosvjetitelji u onovremenoj Bosni. Na ispunjenju zadaće obnovitelja islama nastoji djelovati u dva pravca:

- Obnova islama u BiH povratkom njegovim nenatrunjenim vrelima i univerzalnim vrijednostima i
- Prosvjetiteljskim radom pokrenuti vjersku, duhovnu i intelektualnu obnovu bosanskih muslimana (Isanović, 1996:108).

Temeljnu inspiraciju i argumentaciju svojoj obnoviteljskoj zadaći, Handžić nalazi u poznatom hadisu pod imenom *Hadisul-mudžeddi din*, tj. hadis u kome se spominju obnovitelji vjere. Taj hadis pripovijeda Ebu Davud u svome djelu "Sunen", a glasi: *Allah će slati sljedbenicima islama na kraju svake stotine godina ko će im obnoviti njihovu vjeru*. Taj hadis je u suglasju sa sadržajem i porukom kur'anskih ajeta: *Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo i zaista ćemo Mi nad njim bdjeti!* (*El-Hidžr*, 9) i ajeta: *Sada sam Vam vjeru vašu usavršio i blagodat Svoju prema vama upotpunio i zadovoljan sam da vam islam bude vjera*. (*El-Maide*, 3). U svom komentaru navedenog hadisa Handžić potcrtava da je zadaća mudžeddida-obnovitelja islama nalik zadaći Božijih poslanika, a. s. (Karić, 1999:369). Svakako da riječ mudžeddid ne treba doslovno shvatiti da je to samo jedna osoba. Tu zadaću može ostvariti grupa učenjaka, pa i u svakoj muslimanskoj zemlji na tom zadatku može raditi jedna ili više za to sposobnih osoba.

A da Mehmed ef. Handžića možemo smatrati obnoviteljem islama u Bosni i Hercegovini, ukazuje i sljedeće:

- Njegovi najbliži saradnici su cijenili da je on obnovitelj vjere kod nas, kao i da je mudžtehid za određene oblasti islamske nauke;
- Sadržaj njegovih pisanih djela, predavanja i vazova emaniraju poruku ispunjavanja obnoviteljskih zadaća;

- Ako uvažimo stav onih alima koji smatraju da obnovitelja islama može biti više istodobno i da u svakoj zemlji gdje žive muslimani može biti obnovitelj ili obnovitelji islama za tu skupinu muslimana, onda je sasvim izvjesno da je toj zadaći kod nas odgovorio upravo Mehmed ef. Handžić;
- Uporedo s velikim ilumom kojeg je posjedovao Handžić, on je posjedovao i besprijekorne karakterne crte koje su krasile ovu intelektualnu gromadu. Važno obilježje njegove ličnosti je bila dosljednost u primjeni islamskih istina kojima je druge podučavao. Sve to je rezultiralo velikim povjerenjem i ugledom kojeg je uživao i među ulemom i među običnim narodom (Isanović, 1996:109);
- Handžić je obnoviteljski nastupao sve do kraja svoga života. Tome u prilog govori podatak da mu je posljednje javno predavanje koje je održao bilo o obnovi islama, a posljednje predavanje koje je uopće održao bilo je vezano za nauku i prosvjetu pod naslovom: "Muhammed, a.s., o nauci i prosvjeti" (Isto: 110).

Obnoviteljske ideje Mehmed ef. Handžića

Mehmed ef. Handžić je izvršavajući svoju obnoviteljsku ulogu koristio sve raspoložive metode i kapacitete, i usmenu riječ u formi vaza, javnih predavanja ili predavanja za probrano slušateljstvo onima koji su bili upućeni u nauku islama, ali i pisanu riječ u formi naučnih radova i djela koja je pisao. Ipak, najdalekosežnije ideje i poruke je dao u formi pisane riječi. U ovom radu ćemo navesti neke od obnoviteljskih ideja koje je Handžić zastupao u svom djelovanju:

Kritika traženja pomoći od mrtvih i posjećivanja crkava i turbeta s tom namjerom

Uvidjevši običaj posjećivanja crkava i turbeta s namjerom traženja pomoći od umrlih, Handžić upućuje kritiku onima koji to čine. On

poziva ka slijeđenju islamskih propisa i ostavljanju svega što je oprečno vjerskim propisima. Ukazuje na zabranu ukrašavanja kabura, zidanja turbeta na njima, obavljanja namaza na mezarima, pravljenja bogomolja na njima i sl. (Karić, 1999:355, 357, 358).

Također, osuđuje postupke nekih muslimana koji idu u crkvu i mole se. Saznavši za informaciju objavljenu u Beogradskom listu *Politika* od 29.8.1939 na strani 222 da muslimani u Čajniču na Veliku Gospojinu odlaze u crkvu i zajedno sa pravoslavnima mole se da ne bude rata. Isti list je pisao i da neki muslimani u spomenutom gradu posjećuju crkvu radi upućivanja molitve zbog bolesti. Osuđujući spomenute slučajeve, Handžić kaže: "Žalosno je da pojedini iz neznanja posreću i trpajući pod noge propise svoje vjere idu u kufur. Neki od njih traže lijeka svojim bolestima ondje gdje ga nema ni po zdravom razumu ni po našoj uzvišenoj vjeri. Od neznanja zbilja nema veće bolesti" (Handžić, 1939:64).

Kritika nakaradnih običaja i nakaradnih natpisa na nišanima

Kao alim koji ispunjava obavezu upućivanja na dobro i odvratanje od lošega, Handžić primijetivši da ima ljudi koji na kaburima svojih umrlih postavljaju velike nišane, urezuju zlatna slova na natpisima, ograđuju mezare raznim ukrasnim ogradama, itd., ukazuje na te ružne postupke (Karić, 1999:358).

Osuda navođenja legendi i israilijata u hutbama

Znajući da neki hatibi u hutbama koriste i israilijate, Mehmed ef. osuđuje takav postupak istih (Isto: 31).

Protivnik je mitomanije u vjeri

On jasno osuđuje postupke onih koji ispredaju i prenose razne mitove i legende, iskrivljujući vjeru na taj način. Tako spominje priču "da je Zemlja na leđima kita, a da je kit na rogu bika, a da je bik na hridini, a da

je hridina na plećima/ snazi nekog meleka, a da je ovaj melek na tmini, a ova tmina na nečemu što samo Bog Uzvišeni znade", kao i druge izmišljene mitove u sličnom tonu (Isto: 262).

Osuđuje pojavu oslanjanja na snove i "keramete" sumnjivih turbedara

U uvodom tekstu za *El-Hidaje* od 1. septembra 1943. godine, osuđujući ovu pojavu, kaže: "...Na ovogodišnjoj skupštini referirano je da su neki mračni tipovi posegli za tiskanjem nekakvih glupih letaka i papirića, osnovanih na nekakvim snovima kojekakvih turbedara, ukratkoo, na lažima, koje ne prima ni islam ni zdrav razum. Ovakve gluposti osuđuje svaki musliman i svaki razuman čovjek" (Handžić, 1943:2).

Zabranjuje umetanje u islam stvari koje su mu strane

Komentirajući hadis o slanju mudžeddida – obnovitelja islama na kraju svakog stoljeća, Handžić pojašnjava da islam jamči svojim sljedbenicima sreću i napredak u svakom vremenu. Slabost koja je uočljiva kod ove generacije muslimana uzrokovana je neznanjem muslimana, zbog slabe primjene islama kao i zbog unošenja u islam stvari koje su mu strane. Obnova u islamu se ne može dogoditi promjenom ili dopunom islama, jer je on potpun i savršen. Tu obnovu će uzrokovati povratak čistoći islama i njegovom prvotnom obliku, odstranivši sve što je islamu kasnije pridodato ili se krivo shvatilo (Karić, 1999:367-368).

Kritizira ceremoniju "Zijareti ša'ri-seadeh"

U vrijeme djelovanja Handžića u Sarajevu se u noći Lejletul-kadr u mjesecu ramazanu prakticirala ceremonija pod nazivom "Zijareti ša'ris-seadeh", kao posjeta Muhammedove, a.s., dlake. Kritizirajući tu pojavu koja je ogrnuta plaštem vjere, Mehmed ef. Handžić pojašnjava da se taj adet počeo u Sarajevu prakticirati pred dolazak Austro-Ugarske u Bosnu. U vrijeme ustanka u Hercegovini i

Krajini 1876. godine, poslao je sultan Abdul-Aziz, iz političkih razloga, u Sarajevo taj amanet. Ta Poslanikova, a.s., dlaka je navodno iz njegove mubarek brade. Uz to je poslao i jedan ili dva komada vezenog zastora, kojim se obično oblažu zidovi sobe u kojoj se nalazi Muhammedov, a.s., kabur. Spomenuta dlaka je stavljena u malu bočicu koja je zatvorena. Neki su smatrali da je to najveće odlikovanje koje je sultan mogao dati jednom gradu ili pokrajini. Handžić napominje da je čitao da su se takvi pokloni slali u neke pokrajine iz političkih razloga, i to kada bi u njima buknuo kakav ustanak. Osuđujući priređivanje spomenute ceremonije u Sarajevu, Handžić ističe da kad bi to i bila Pejgamberova, a.s., dlaka i kada bi je bilo dozvoljeno i poljubiti, sigurno ne bi bilo dozvoljeno u tu svrhu organizirati naročitu ceremoniju i obred, i to baš u najodabranijoj noći Lejletul-kadr. Navodi i hadis: "Nemojte moj kabur uzeti kao neki bajram, pa da ga u skupinama u određeno vrijeme posjećujete!" (Ebu Davud). Pa kada je to Poslanik, a.s., rekao za svoj kabur koji sadrži njegovo mubarek tijelo, kako će biti dopušteno da se priređuje ceremonija posjete i ljubljenja bočice u kojoj je dlaka za koju nema ni deset posto sigurnosti da je zbilja Muhammedova, a.s. (Isto: 343, 344, 351, 352).

Zabranjuje ljubljenje, dodir i obilazak zida i čohu na zidu oko kabura Poslanikovog, a.s.

Pretpostavljajući da je praksa stavljanja čohu na zidu oko kabura Pejgamberovog, a. s., našla uporišta u praksi zastiranja Ka'be u Mekki, Handžić ukazuje da je zabranjeno ljubiti tu čohu ni dok je na zidu oko kabura a ni kada se skine sa zida, kao što nije dozvoljeno ljubiti ni sami zid. Takvu praksu su, smatra, izmislili ljudi iz proste mase (Isto: 350).

Osuđuje razuzdanost muslimana

Jedna od obnoviteljskih ideja Mehmed ef. Handžića je osuda razuzdanosti nekih muslimana što

nanosi štetu cijeloj zajednici. Uprkos teškom stradanju muslimanskog naroda u tom periodu, ima "pokvarenjaka", kako ih ovaj alim naziva, koji javno akšamluče po birtijama i mejhanama ne osjećajući bol i patnju za tolikim stradanjem sunarodnjaka (Handžić, 1.9.1943:2).

Odvraća muslimane od hidžre – iseljavanja iz Bosne

Osudjući malodušnost i padanje u očaj u ratnim godinama koje su uzimale svoj danak i u Bosni i Hercegovini, upozorava muslimane da ta stradanja ne smiju biti podstrek na iseljavanje iz domovine. Objašnjava da iseljavanje uzrokuje još veću slabost kod muslimana, a radost kod neprijatelja (Isto: 2).

Poziva da muslimani budu razumni

Handžić osudjuje glupost, te poziva muslimane da budu od "ulul-elbaba" – razumnih ljudi (Isto:2).

Ističe vrijednost nauke i učenjaka

Kao alim koji zna pravu vrijednost nauke i učenih ljudi, a u želji da i druge podstakne na bavljenje naukom, Handžić piše o radu čestitih učenjaka koji su sabirali nauku i pisali naučna djela iz čiste namjere da se nauka prenosi i na ostale ljude, a bez bilo kakve materijalne koristi od toga (Karić, 1999:28-33).

Ovo su samo neke od obnoviteljskih ideja Mehmed ef. Handžića. Posve je vidljivo da njegove ideje smjeraju da dosegnu ciljeve kojima je stremio u svom djelovanju, i to:

- obnova islama u BiH povratkom njegovim čistim izvorima i
- pokretanje vjerske, duhovne i intelektualne transformacije bosanskih muslimana.

Zaključak

Nakon prestanka vladavine muslimanske Osmanske imperije i po dolasku nemuslimanske uprave, u Bosni i Hercegovini je nastupio težak period u egzistenciji bosansko-hercegovačkih muslimana. Muslimani Bosne i Hercegovine su morali dati odgovore na pitanja koja im je na strog način izdiktirao susret muslimana s nemuslimanskom civilizacijom. To je bremeniti period u kojemu dolazi u pitanje ne samo duhovni, kulturni i civilizacijski, nego i sami biološki opstanak Bošnjaka na svom rodnom topniku. Ulema Bosne i Hercegovine, čija se riječ vjekovima slušala, trebala je nesebično dati svoj doprinos boljitku vlastitog naroda, i to ne samo na poslovima koji joj po prirodi poziva pripadaju, nego i na širem, društvenom planu. Vladari Bosne i Hercegovine su se smjenjivali, ali bosanskim muslimanima boljih dana na obzoru nije bilo.

U takvom teškom vaktu za bošnjačko-muslimansko biće javlja se krupna intelektualna gromada, duhovno i moralno stameniti, Mehmed ef. Handžić. On se uz Džemaludin ef. Čauševića ubraja u dvije najznačajnije intelektualne figure među bosanskom ulemom u prvoj polovini dvadesetoga stoljeća. Za samo šesnaest godina efektivnog rada na vjerskom, prosvjetnom, kulturnom, naučno-istraživačkom i humanitarnom planu ostvario je divljenja vrijedne rezultate. On je u svojoj pojavi objedinio i islamsko znanje i islamsko djelovanje. Napisao je preko 300 radova iz svih oblasti islamske i bošnjačke kulture i tradicije.

U ovom radu pokušao sam ukazati na obnoviteljsko djelovanje i obnoviteljske ideje ovoga alima. On je bio najrespektabilniji predstavnik tradicionalne bosanske uleme u

dvadesetom stoljeću. Nije bio kruti tradicionalista, nego alim koji je uvažavao i posebne izraze bosansko-ga islama. Pored velikog znanja iz islamskih nauka, pogotovo iz hadisa, on je dobro bio upućen i u književnost, historiju, kao i druge znanosti na čijim poljima je polučio i veliki vlastiti doprinos.

Osnovno i srednje obrazovanje stiče u rodnom Sarajevu, a fakultetsko na uglednom El-Ezheru u Kairu. Profesionalno je bio angažiran na dužnosti nastavnika i odgajatelja u Gazi Husrev-begovoj medresi, na mjestu direktora Gazi Husrev-begove biblioteke i kao predavač na Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu. Na svim spomenutim dužnostima se istakao svojim djelovanjem dajući veliki impuls u radu ustanova čiji je djelatnik bio. Prisutan je svojim perom i riječju i u društvenom životu Bošnjaka. Djeluje kroz Upravni odbor Merhameta, muslimansko društvo Trezvenost, Udruženje ilmijje u bivšoj Jugoslaviji El-Hidaji, listove *El-Hidaju* i *Hikjmet*, a učesnik je i u brojnim, tada aktuelnim društveno korisnim aktivnostima. Isticao se kao predavač na javnim predavanjima, tribinama, naučnim skupovima. Izvanredan je vaiz, a skupovi na kojima je on vazio su bili dobro posjećeni. Dakle, Handžićevo djelovanje je izuzetno raznoliko i plodotvorno.

Mnogi naši alimi Handžića doživljavaju kao obnovitelja islama u Bosni i Hercegovini. Njegove obnoviteljske ideje i ukupno djelovanje ide u dva pravca: obnova islama u Bosni i Hercegovini povratkom njegovim nepatvorenim izvorima i univerzalnim vrijednostima i prosvjetiteljskim radom pokretanje vjerske, duhovne i intelektualne transformacije bosanskih muslimana. Mehmed ef. Handžić je preselio na ahiret u 38. godini života.

Literatura

1. Knjige

- Duraković, Esad (ur.) (1999). Handžić, Mehmed, Izabrana djela. Teme iz književne historije – knjiga br. 1. Sarajevo : Ogledalo.
- Duraković, Esad (ur.) (1999). Handžić, Mehmed, Izabrana djela. Islamske teme – knjiga br. 3. Sarajevo : Ogledalo.
- Duraković, Esad (ur.) (1999). Handžić, Mehmed, Izabrana djela. Tefsirske i hadiske rasprave – knjiga br. 4. Sarajevo : Ogledalo.
- Duraković, Esad (ur.) (1999). Handžić, Mehmed, Izabrana djela. Eseji, rasprave, članci – knjiga br. 6. Sarajevo : Ogledalo.

- Hasanović, Zuhdija, (2004). *Rad h. Mehmed ef. Handžića na polju hadiskih znanosti s osvrtom na djelo "Izhar al-babaga bi šarh Sunan Ibn Maga"*. Sarajevo : Fakultet islamskih nauka u Sarajevu-IC El-Kalem,
- Karčić, Fikret, (1990). *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*. Sarajevo Islamski teološki fakultet.
- Karić, Enes (2004) *Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini 20. stoljeća*, Sarajevo : El-Kalem.

2. Ostalo

- Traljić, M. (1996). Hadži Mehmed ef. Handžić. U: *Zbornik radova sa znanstvenih*

skupova o hadži Mehmedu Handžiću (str. 71-74). Sarajevo : EL-HIDAJE – Udruženje uleme BiH.

- Isanović, N. (1996). Mehmed ef. Handžić kao obnovitelj islama i provjetitelj muslimana. U: *Zbornik radova sa znanstvenih skupova o hadži Mehmedu Handžiću* (str.106-110). Sarajevo : EL-HIDAJE – Udruženje uleme BiH.
- El-Hidaje*, El-Hidaje, organizacija ilmij-je nezavisne države Hrvatske, broj 1., godina 7., Sarajevo, 1. 9. 1943.
- El-Hidaje*, Glavni odbor "El-Hidaje", Sarajevo, juli-avgust 1939.

الموجز

الأفكار التجديدية عند الشيخ محمد خانجي

الودين عليتشيتش

يتحدث هذا البحث عن العمل الفكري والأفكار التجديدية عند الشيخ محمد خانجي، الذي يعتبر أحد عظماء كوكبة العلماء البوسنيين البارزين، والمتوفى قبل سبعين عاما. ويعتبر كثير من الكتابات الشيخين محمد خانجي وجمال الدين تشاوشيفيتش أكثر المفكرين تأثيرا بين علماء البوسنة والهرسك في النصف الثاني من القرن العشرين. كانت أعمال الشيخ محمد خانجي بأكملها منسجمة مع مصير شعبه، وقد أمضى ستة عشر عاما فقط من العمل الدؤوب في المجال الديني والتعليمي والثقافي والعلمي والإنساني، وحقق نتائج باهرة تستحق الإعجاب. ألف الشيخ أكثر من ثلاثمائة عمل في شتى المجالات الثقافية والتراثية الإسلامية والبوسناقية (الكتب، والأفروادات، والمقالات، والكتب المدرسية، الخ). وسأحاول في هذا البحث الإشارة إلى بعض جوانب العمل التجديدي عند الشيخ محمد خانجي، مع التركيز على بعض أفكاره التجديدية. كان الهدف الأولي لأفكاره التجديدية، إنعاش مسلمي البوسنة أخلاقيا. ويمكننا التأكيد بالدليل والبرهان بأنه كان أكثر علماء البوسنة التقليديين المعتدلين تقديرا واحتراما.

الكلمات الرئيسية: الأفكار التجديدية، الشيخ محمد خانجي، العمل التنويري، البوسنة والهرسك، العلماء، الإسلام.

Summary

REVIVALIST IDEAS
OF MEHMED EF. HANDŽIĆ

Elvedin Aličić

This article relates about the intellectual engagements and the revivalist ideas of Mehmed Handžić, one of the most remarkable scholars of Bosnia and Herzegovina in the first half of twentieth century, and this year marks the 70th anniversary of his passing away. Many authors have considered Mehmed Handžić and Džemaludin Čaušević to be the two supreme intellectual figures amongst BiH *ullama* in the first half of the twentieth century. Through his comprehensive engagements Mehmed ef. Handžić identified himself with his people. In only sixteen years of his work in religious, education, cultural and humanitarian spheres as well as in academic research work he produced remarkable results. He wrote over three hundred titles (books, monographs, articles, textbooks etc.) related to all the fields of Islamic and Bosniak culture and tradition. In this article I intend to point out some segments of his revivalist engagement and mark a number of his ideas thereof. The primary aim in his revivalist ideas is a moral awakening of Bosnian Muslims. It can be established with a confidence that he was the most respectable representative of moderate traditional Bosnian *ullama* in the twentieth century.

Key words: revivalist ideas, Mehmed ef. Handžić, educational work, Bosnia and Herzegovina, *ullama*, Islam